

Душан М. Бабац
СРПСКИ ВОЈНИК У ВЕЛИКОМ РАТУ
1914–1918

Е Д И Ц И Ј А
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Фотографија на предњој корици
Наредник „солунац”, два пута одликован Карађорђево
звездом с мачевима, Златном и Сребрном медаљом за
храброст. Овакви прекаљени ратници чинили су окосницу
Српске војске на Солунском фронту.
(Народна библиотека Србије)

Фотографија на задњој корици
Редов I позива у пуној опреми, 1914. године
(збирка Александра Ђурића)

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2021.

Издавање *Егиције Србија 1914–1918* подржали су

Министарство културе и информисања Републике Србије

Град Нови Сад – Градска управа за културу

[Ставови аутора, изнети у књизи, не изражавају ставове органа
који је доделио средства за суфинансирање]

ДУШАН М. БАБАЦ

СРПСКИ ВОЈНИК
У ВЕЛИКОМ РАТУ
1914–1918

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

РТС

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ
Београд

Чедомир Комненовић, каплар Деветнаестог пука I позива (Архив Србије)

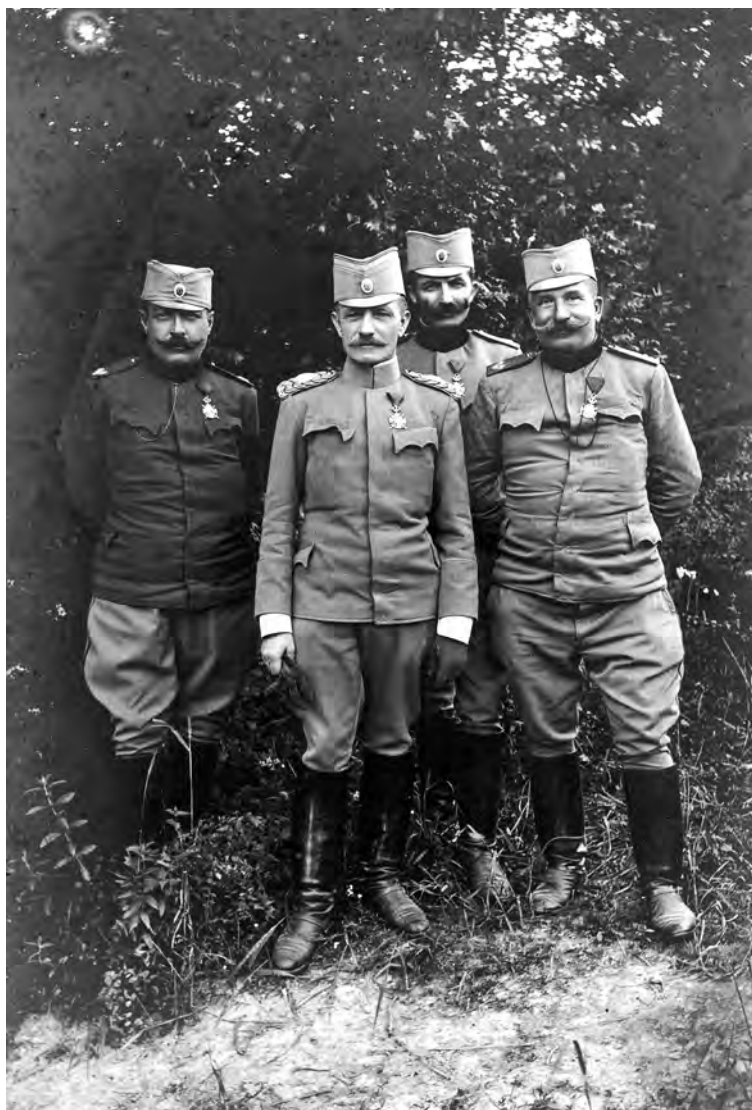
Реч аутора

Као потписник ових редова, велику захвалност дугујем својим верним пријатељима, који су ми приликом писања ове књиге пружили великодушну помоћ. Испред свих, желео бих да се захвалим драгом пријатељу, професору Чедомиру Васићу, на драгоценим саветима и помоћи, као и на уступљеним акварелима професора Павла Васића. Као и много пута до сада, своје слободно време, знање и колекције на располагање су ми ставили: Бранко Богдановић, Предраг – Прежа Милосављевић, Бранко Васиљевић, Небојша Митровић, Александар Чолић, Мирко Михајловић, Милош Јуришић, Синиша – Стефан Зидаревевић, др Миле Бјелајац, Бранислав Становић, Милан Стојановић, Лазар Герић, Миладин Марковић, Немања Девић, потпуковник др Иван Мијатовић (Војни музеј у Београду), Бојана Илић, Наташа Томић, Љубица Дабић и Вук Обрадовић, Миладин Милошевић (Архив Југославије), Радивоје Бојовић (Народни музеј у Чачку) и Небојша Дамњановић (Историјски музеј Србије). Од међународних сарадника, помоћ су ми пружили Александар Ђурић (Alexandre Djurić), Павел Цар (Pavel Car), Томица Мухић (Tomica Muhić), Жак Картије д'Ив (Jacques Cartier d'Yves), Жан Пјер Верне (Jean-Pierre Verney), Александар Вчков, Најдел Томас (Nigel Thomas) и Жерар Горокоф (Gérard Gorokhoff). Такође, захваљујем се Олги Јо-

вић и Игору Урсићу, који су скенирали и обрадили велики број фотографија и других прилога.

Поседну захвалност дугујем своме оцу Марку Бапцу, који већ више од тридесет година подржава мој хоби и активно ми је помагао у свим фазама настанка ове књиге.

*Ову књиџу ѿосвећујем мојим синовима
Вукашину, Расѿку и Марку*

Пуковник Стеван Хаџић, војвода Живојин Мишић, пуковник Никола Стевановић и пуковник Пантелија Јуришић из штаба Дринске дивизија I позива, 5. јуна 1915. године, Котешница. Сви су одликовани Орденом Карађорђевог звезде са мачевима IV реда. Фотографија Николе Радића. (збирка Милоша Јуришића)

Предговор

Краљевина Србија ратовала је против Аустроугарске и других Централних сила од 28. јула 1914, када јој је аустроугарска влада објавила рат, па све до капитулације Аустроугарске¹. Током прве године рата, Србија је потукла аустроугарску Балканску армију. Наредне године, њена војска суочила се са Тројном инвазијом. Не желећи да се преда, Српска војска се повукла преко Албаније. Евакуисана је на Крф, где се њено људство одморило, наоружало и реорганизовало. Одатле је пребачена на Солунски фронт, где је већ 1916. године забележила успехе. После дугог затишја, борбе за пробијање фронта почеле су септембра 1918. године. Српске и друге савезничке снаге пробиле су фронт и Бугарска је убрзо била принуђена на предају. Српска војска незадрживо је напредовала и 1. новембра 1918. ослобођен је Београд. Захваљујући српским војним победама и дипломатији створена је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца.

Велику победу у Првом светском рату Србија је несразмерно скупо платила: током ратних година изгубила је, процењује се, близу милион становника², од којих око

¹ До капитулације Мађарске, потписане у Београду 11. новембра 1918. године.

² Према саопштењу Народне скупштине 1921, број жртава рата износио је 1.000.356, док је према подацима изнесеним на Конференцији мира у Паризу број војних и цивилних жртава био 1.247.435.

400.000 војних обвезника, док су остатак били цивили, што је чинило готово трећину укупног становништва или чак шездесет одсто мушке популације. Ниједна друга земља, учесница Великог рата, није тако скупо платила своју слободу.

Како би се боље разумео подвиг ове, по бројности мале, али по јунаштву велике војске, можда је најбоље погледати шта су о њој рекли савременици.

Нови бечки *Фраје њресе (Freie Presse)*, лист који је душмански неуморно агитовао против Србије и српског народа, 1918. године пише: „Остаће загонетка како су се остаци српске војске, који су се спасили испред Макензенове армије, могли доцније оспособити за борбу. То је доказ да српски војник спада у најживабије ратнике које је светски пожар видео.”

Келнске новине (Kölnische Zeitung) од 1918. године, у чланку „Психологија повлачења”, пишу: „Мало се војника тукло онако како се тукао српски војник. Он је умирао тамо где му је било наређено да се држи.”

Немачки лист *Годлише рундшау (Godlische Rundschau)* 1917. године наводи: „Војска малене краљевине Србије представљала је у почетку рата нешто најбоље што је једна мала, у културном погледу умногоне назадна држава, икада могла створити на војничком пољу. Одлично организована, обучена, са великим и скорашњим (1912) ратним искуством, јединствена и одушевљена за народну идеју велике Србије, храбра, са пожртвовањем и поуздањем у победу – таква је убојна сила ушла у рат. Она се борила са беспримерним пожртвовањем и силном упорношћу, па чак и при пропадању китила је славом своје заставе. Српски војник био је достојан противник и српска се војска у повољним приликама могла често показати као надмоћна. Правичност, чак према иначе мрском непријатељу, захтева да се то јавно утврди.”

Цавид-паша, турски заповедник Битоља, у телеграму упућеном Цариграду јавља:

„Српски војник је непобедив. Не можемо ништа против Срба. Српски сељак је без порока, нежан и великодушан. Српски војник стално односи победу зато што је финији и интелигентнији, дисциплинован и високог морала.”

Ханс Фогел (Hans Fogel), немачки војни лекар, писао је: „У сваком рату и свакој војсци има забушаната, али у част српске војске морам рећи да у њој кукавичлук и дезертација на фронту пред непријатељем беху потпуно непознати.”

Аустријски генерал Алфред Краус (Alfred Krauß) такође је имао високо мишљење о Србима, због чега се није устручавао да каже: „Овом приликом треба напоменути да смо упознали Србе као ваљане непријатеље. Ја сам их сматрао и сматрам их и сада као војнички најјаче од свих наших непријатеља. Задовољни малим, довитљиви, лукави, особито покретљиви, добро наоружани, богато снабдевени муницијом, вешти у коришћењу земљишта, врло добро вођени, мржњом и одушевљењем загрејани за борбу, они су нашим трупима задавали много више тешкоћа него Руси, Румуни и Италијани.”

Занимљива је и изјава чешког књижевника Ервина Киша (Egon Erwin Kisch), каплара Једанаестог пука Девете аустроугарске дивизије и учесника Колубарске битке. „Тек у Србији 1914. године схватио сам да је слобода малих народа јача сила од насиља великих и моћних”, пише он. „Тек сам овде схватио Шатобријана – да неумитна сила – воља савлађује све, а да је слабост силе у томе што верује само у силу.”

„Српска војска прва је и најславнија војска у Европи. После борбе која је трајала свега пола часа, Срби су уништили моју дивизију. Моји батаљони били су потпуно збрисани ужасном српском ватром”, гласиле су речи мађарског маршала Јозефа Хабзбуршког.

Иако је Турска у Првом светском рату била на противничкој страни, када је Кемал Ататурк (Mustafa Kemal Atatürk) 1919. године примио отправника нашег посланства у Турској, Трајана Живковића, рекао му је: „Срећан сам што примам представника најхрабријег народа на свету – Срба, који потамнише славу старе Спарте.”

Велики син грчког народа, Елефтериос Венизелос (Ελευθέριος Βενιζέλος), спазивши на улицама Атине српског војника у униформи, пришао му је и рекао: „Овај је војник достигао славу наших дедова Спартанаца. Угледајмо се на њега, ако хоћемо да будемо достојни потомци наших предака.”

Један јапански професор медицинског факултета у Токију, за време Првог светског рата шеф мисије јапанског Црвеног крста у Паризу, у свом говору о Светом Сави рекао је и ово: „До овога рата ми, Јапанци, уживали смо глас војника са најјачим ратничким духом. Овога пута, морамо признати да нам је српски војник то првенство одузео. Не замерите, господо Срби, што смо на то мало и љубоморни.”

Када смо 1915. године били на албанској обали и када су савезници решавали да нас спасавају, велики син француског народа Аристид Бријан (Aristide Briand) тада је у француском парламенту изговорио ове речи: „Када би само један једини Србин апеловао на Француску да га спаси, јер неће да буде роб, дужност би Француске била да упути своју флоту и спаси га. А овде није случај о једном једином, већ о више од стотине хиљада хероја тога, по броју мало, али по духу великог народа српског.” У парламенту се заорило: „Vive la Serbie!” и на тај начин изгласана је одлука о нашем спасавању.

„Дошли смо са мало поштовања за њих, а враћамо се пуни дивљења. Видели смо народ миран, самопоуздан, родољубив. Нашли смо најбоље војнике на свету, храбре, послушне, трезвене, издржљиве, вољне да жртвују живот за зе-

мљу и националну идеју”, казао је 1915. године норвешки пуковник Карстен Ангел (Carsten Angel).

Француски маршал Франше д’Епере (Louis Franchet d’Espèrey) такође није крио одушевљење када је реч о квалитетима српских војника, због чега се готово песнички пита: „Ко су ти јунаци који могу да се подиче да су заслужили једно од највећих одликовања на свету? То су сељаци, скоро сви, то су Срби тврди на муци, трезвени, скромни, несаломљиви, то су људи слободни, горди на своју рачу и господари својих њива.”

„Срби су били најупорнији војници у Европи. Били су чврсти и мало су захтевали, марширајући данима без редовног снабдевања, живећи од онога што нађу на територији”, речи су енглеског историчара Алана Палмера (Alan Palmer).

„Епске песме о Косову, које већ поколењима певају народни певачи уз звуке гусала, и у најзабаченијим планинским долинама и најживљим трговиштима, остају зајед-

Група официра и војника окупљена око гуслара, Солунски фронт

ничко наслеђе целог народа. Оне су одржале у животу традицију народног јединства и очувале успомену на јуначка дела, као и на бруку издајника из далеке прошлости. Поука коју намећу је она иста коју сви Срби и данас носе у срцу. Она је сажета у српској пароли: Само слога Србина спасава”, рекао је сер Артур Еванс (Sir Arthur John Evans), и ови редови објављени су у *Тајмсу* (*Times*) 28. јуна 1916. године.

Када се говори о српској војсци, треба имати у виду да њени почечи сежу у време Првог српског устанка, када је настала у народу и из народа. Сваки мушкарац способан да носи оружје тада је постао војник. У потпуно аграрној земљи, сељаци су постали први борци а из исте класе израстао је и први командни кадар. Без обзира на нагли напредак земље током XIX века, главна карактеристика официрског кадра била је то што је већином потицао из руралних крајева. У патријархалној средини, официр се поштовао као рођени отац, дисциплина и субординација прихватане су као нешто потпуно природно. Велики значај у ланцу командовања имао је и резервни официрски кадар. Резервни официри још су боље разумевали менталитет и потребе својих

Мобилизација резервног састава, 26. јула 1914. године

Отац у посети сину војнику, у тренутку одмора, 1914–1915. године

војника јер су и у миру радили и живели са њима и међу њима. Они су, такође, у мирнодопским условима представљали део интелигенције. Блиски са својим борцима, лакше су им преносили своја знања а од њих преузимали животна и борбена искуства.

Иако је патријархални менталитет на први поглед успоравао процес модернизације и европеизације читавог друштва, а тиме и војске, он је самим карактером неприметно доприносио развоју тих процеса. Официри су стицали солидно образовање, често се усавршавајући у иностранству, тако да су постајали покретачи идеје о неопходности модернизације војске, па и целокупног друштва. Војска је својим сопственим потребама утицала на индустријализацију земље, развој инфраструктуре и општег образовања.

Иако је српском сељаку обавезни војни рок представљао велику тешкоћу, услед одсуствовања из пољоприв-

вредног домаћинства, то је, са друге стране, за њега била прилика да прошири видике и сазнања. Са урођеним родољубљем, заснованим првенствено на митовима, слободарског духа и вољан да по сваку цену очува независност, част и личну, али и задружну имовину, сваки становник је од малих ногу представљао одличан војни материјал.

Почетком XX века, Србија је активна у свим областима: економској, просветној и политичкој, те и на пољу војне организације чини одлучне кораке, прилагођавајући се захтевима савременог ратовања и ратним припремама великих сила. Посреди је увођење сивомаслинасте униформе, 1908. године. Јавља се, наиме, оригинална концепција, при којој форме и кројеви никоме ништа не дугују него се ослањају на дотадашња искуства и традиције. Тако је уведена блуза без спољних дугмади, са четири цепа, каква се носила за време рата 1876–1878. године а повремено се појављивала у нашој униформи као свакодневно војничко одело, све до почетка столећа. Ова блуза без украса, једноставна а функционална, коришћена је у српској војсци до краја. Она је у вези са демократском епохом у Србији пре балканских ратова, као и она ранија униформа у ратовима за ослобођење – 1876. године. Била је то радикална промена, прилагођена захтевима модерног ратовања, које је захтевало да војник, као циљ противника, на терену буде што мање уочљив. Ова униформа била је одраз схватања које је изнедрило једну оригиналну форму, ослобођену дотадашњих, макар и делимичних, страних уплива. У тој сивомаслинастој униформи српска војска је водила све ратове од 1912. до 1916. године. Повлачење преко Албаније представља последњу етапу у употреби ове униформе. После тога, одржала се само код официра и појединих војника, удружена са новим делом опреме – шлемом.

Положај Србије и српске војске изван отаџбине захтевао је нову организацију и опрему, а знатне количине до-

Полазак Седмог пешадијског пука I позива са добошаром и трубачима према фронту, 29. јула 1914. године (Архив САНУ)

бијене су од Француске и Енглеске. Иако су Срби приликом преласка Албаније пренели доста оружја, ипак је сва војска – укључујући и III позив – примила савезничку (првенствено француску) опрему и наоружање, лако и тешко, пешадијско, коњичко и артиљеријско. Српска војска добила је француску и енглеску униформу којој је припадао и лични шлем француског типа М.15 са српским грбом. Не само нова униформа, плаве и „каки” боје, него и француско наоружање, знатно су изменили изглед наших војника на Солунском фронту.

На фотографијама, приказани су трећепозивци у различитим униформама, нашим, француским и енглеским, у цокулама какве је носио I позив још 1912. године. Стране униформе, које су носили официри, као и највећи број војника, имале су српске ознаке чина и службе. Виши официри углавном су носили српску униформу, али са францу-

Српска војска на Солунском фронту у француским униформама *оризон блу* и шлемовима *агријан*, 1916. године (Народни музеј Ужице)

ским шлемом, што је био израз помирења националног поноса и рационалног поступања. Доминирале су енглеске и француске „каки” униформе које су у неку руку постале синоним „солунаца”.³

Српска војска је након реорганизације укључена у велику армију савезника, чинећи једва петину савезничких трупа. Међутим, активним учешћем у пробоју фронта, брзим продором и гоњењем непријатеља, она је у великој мери допринела капитулацији Бугарске, слому Аустроугарске и примирју склопљеном 1918. године. Ослобођењем Београда и преласком на територију југословенских земаља у Аустроугарској, њена улога била је завршена.

³ Група аутора, *СОУС*, 103.

Из Првог светског рата српска војска је изашла као једна од победничких сила. Због тога ће, у новој епохи, облици српског војног одела, као синоним „успешног оружја” и „победничке војске”, бити основа сваком униформисању.

Повратак ратника 1918. године

Два редова пешадије у униформи по пропису из 1908. године. Обућу чине опанци.
Војник здесна има споменицу рата 1913. године. (збирка Бранка Богдановића)